

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

Kaip rašyti kritikos istoriją?

Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 446 p., ISBN 978-9955-33-021-9

Lietuvių literatūros kritikos ir mokslo istorija iki šiol nėra parašyta. Be abejo, kaip nesusistemintas istorinis pasakojimas – tęsiamas, keičiamas, reinterpretuojamas – ji kurta ir kuriama. Atskirų laikotarpių procesus galima iš tiesų giliai pažinti iš monografijų (Vandos Zaborskaitės, Adolfo Sprindžio, Leono Gineičio, Elenos Baliutytės), XIX ir XX a. literatūros istorijose pateikiamų skyrių (Juozas Girdzijauskas, Vytautas Kubilius), svarbių apžvalginių straipsnių (Eugenija Ulčinitė, Vladas Kulbokas, Kęstutis Nastopka, Giedrius Viliūnas). Tačiau išsamaus raidos vaizdo, kuris padėtų sąmonėje sujungti, pavyzdžiui, XIX a. pradžios ir XX a. antrosios pusės taškus, regėti tarp jų judrias kritinių vertinimų ir idėjų trajektorijas, iki šiol labai trūksta. Šis netvirtas, kai kur dar gerokai sutrūkinėjęs savosios tradicijos suvokimas, manyčiau, yra nemaža dabartinės literatūros kritikos savimonės bei etoso problema, galbūt nulemianti ir kai kurias jos pasimetimo ar – pagal paplitusią nuomonę – net krizės apraiškas. Mažai į savimonę (kalbu apie mokslinę, ne plačiąją) vis dar atrodo integruoti senojo laikotarpio ir XIX a. pirmosios pusės literatūros refleksijos klodai. Ką jau kalbėti apie kritikos istoriją: iki šiol neturime lietuviškai išleistų Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos knygų, nors Lenkijoje jos buvo išverstos ir išleistos dar 6-ajame dešimtmetyje (šią didžiulę spragą dabar siekia užpildyti lotyniškosios literatūros tyrėja ir vertėja Ona Daukšienė). O ką mums sako, pavyzdžiui, pirmojo Vilniaus universiteto literatūros (nebe retorikos ir poetikos) profesorius Dovydo Pilchovskio (1735–1803), kilusio iš Alvito – Salomėjos Nėries ir Kazio Bradūno krašto – pavardė? Su jo paskyrimu *viešosios literatūros profesoriumi* 1783 m., mano manymu, turėtų ir būti siejama moderniojo literatūros mokslo ir kritikos pradžia Lietuvoje.

Viktorijos Daujotytės *Lietuvių literatūros kritika* buvo labai laukiama knyga ir dėl to, kad ji tampa pirmąją visumą aprėpiančia kritikos istorijos studija,

ir dėl kitų ne mažiau svarbių priežasčių. Knygos žanras – akademinio kurso paskaitos, tad ji perteikia tas žinias, idėjas, požiūrius, kurie jau dvidešimt metų susikloja į daugelio VU išugdytų literatūros žmonių savivokos pagrindus. Kursą tuo pačiu pavadinimu, kaip ir knyga, Daujotytė skaito nuo 1987-ųjų, ne mažiau svarbūs ir jos kritikos seminarai, rengiantys savarankiškam kritiniam vertinimui ir rašymui. Mano paties patyrimu, kai kurie iš tų seminarų (pavyzdžiui, apie Balio Sruogos kritiką) niekad nebeišdyla, yra gyvi atmintyje tarsi kokio prabudimo momentai, ir toliau nukreipiantys, vedžijantys rašančiojo ranką. Ir todėl knygą skaičiau ne tik kaip žinojimo šaltinį, bet ir savo dabartiniam mąstymui pasitikrinti.

Man atrodo, kad tokio kriterijų pasitikrinimo – nebūtinai tik pritariant ar sutampan, o tiesiog atnaujinant savo savivokos, etoso pagrindus – mūsų dabartinei kritikai, dažnai rašomai priebėgomis, su įtempta skuba, labai trūksta. Križiniai visuomenės mentaliteto procesai, kultūrinės spaudos vegetavimo būklė, jos finansinis marinimas, komercijos, reklamos ir viešųjų ryšių terpė yra tarsi paplovę tikrosios kritikos pozicijas, jos nerašytą vidinę etiką; šitos veiklos tikslus, motyvus ir reikšmę darosi sunku suvokti ne tik pradedantiems, bet kartais net ir akademinis laipsnius turintiems kritikams. Literatūros kritika atrodo niekam, netgi rašytojams, nebesvarbi, dingsta pamatinė atsakomybė, įsipareigojimas jai, ji nebeprasiveržia į platesnę viešumą, užgožta „piaro“ technologijų ir reklaminių fantazmų. Galiausiai literatūros kritika pati praranda socialinės komunikacijos nuovoką (kuri yra viena svarbiausių jos ypatybių) ir izoliuojasi tartum kokioje Arūno Sverdiolo aprašytoje „korio akutėje“. Kita vertus, jos autoritetą naikina nekokybiškų, šališkų, pretenzingų, dažnai ir piktybiškų tekstų gausa dabartinėje spaudoje. Tuščios kritinės laikysenos simuliacijos imamos vertinti kaip dėmesio verti reiškiniai. Padėtį sunkina ir tai, kad per gana trumpą laikotarpį netekome daug autoritetingiausių mūsų kritikos balsų – Vytauto Kubiliaus, Alberto Zalatoriaus, Elenos Bukelienės, Rimvydo Šilbajorio, kad vidurinioji kritikų karta, išskyrus vieną kitą, pasklidusi ir prapuolusi tarp daugybės akademinų darbų, tad į klausimą redakcijoje „kas galėtų parašyti gerą recenziją?“ dažnai atsakymas yra labai banalus: „nėra kam“.

Viktorija Daujotytė – literatūros kritikė, dirbanti šį darbą su tokiu intensyvumu ir vidine atsakomybe, kad pagal jos laikyseną šiandien vis dar galima suvokti apardytus tikruosius šios profesijos kūrybingumo kriterijus, jos etosą. Profesorės knyga taip pat svarbi kaip tik tuo, kad iškelia, esmingai svarsto, su-

aktualina akademiniam jaunimui (ir ne tik jam) tuos kritikos meno parametrus, kuriems dabarties literatūrinio gyvenimo praktika darosi vis neįjautresnė:

Be estetišės patirties geresnė literatūros kritika neįmanoma. [...] Estetinę patirtį intensyvina kritinis santykis, reiškiantis pastangą patirti meną išlaikant sprendimų apie jį savarankiškumą. Estetinės klausos trūkumas niekuo neuždengiamas. Dabartiniu metu šis trūkumas labiausiai dangstomas avangardistinio aštrumo simuliacijomis, pereinančiomis į popso stilistines žemumas. (p. 43)

Literatūros kritika, laikantis fenomenologinių–hermeneutinių nuostatų, knygoje aptariama visų pirma kaip *vertinimo menas*, visuomet gyvai balansuojantis tarp objektyvių kriterijų siekio ir kūrybingo subjektyvumo, tarp dėmesio paties kūrinio intencijoms ir nesusitapatavimo su jomis, kritinės distancijos išlaikymo, tarp sąmoningumo tradicinių kriterijų atžvilgiu ir atvirumo esamajam literatūros laikui, tarp literatūros mokslo, žurnalistikos ir pačios literatūros. Kritikos etosas – apie jį kalbama tiesiogiai – perteikiamas ne kaip kokia įrėminanti, išankstinės normos nustatanti formuluoė, o kaip gyvo sąmonės dialogo su literatūra įtampa:

Bendriausia prasme kritinio mąstymo apie literatūrą etika suprastina kaip pastanga mąstyti taip, kad nebūtų pažeistos autorinės intencijos ir realizacijos, kad nebūtų apeita ir sutrikdyta tiesa, kad būtų atsižvelgta į tas aplinkybes, į kurias būtina atsižvelgti, kad būtų susk liausta tai, kas nesvarbu, neesminga. (p. 59)

Pati imliausia šių aspektų formuluoė – kritikos vieta visada yra „tarp“, tad ji visada rizikuoja: „Kritikoje ryškiausiai matyti mąstymo rizika. Kritika – tai *dvasinė avantiūra*...“ (p. 46). Mokyti kritikos ne tik kaip metodologijų rinkinio, ne tik kaip ilgos autoritetingos tradicijos, tarpininkavimo visuomenėje būdo ar kūrybingos saviraiškos, bet kaip *dvasinės rizikos* šiuo postmoderniu metu turbūt yra sudėtingiausia, bet ši knyga dabarties kritikui brėžia kaip tik toki orientyrą. Tad pirmieji skyriai, kuriuose svarstoma estetišės patirties, kritinio mąstymo specifika, literatūros aksiologijos principai, kritikos metodų, stiliaus ir komunikacijos problemos, taip pat nuolatinės atogrąžos prie šių pamatinių klausimų visame knygos tekste, mano manymu, yra itin vertingi dėl skaidrios kritinio rašymo ir pedagoginės patirties koncentracijos, gilių ir patvarių orientyrų, parem-

tų ir autorės fenomenologiniu mąstymu, ir dideliu teoriniu akiračiu, ir kūrybine išmintimi.

Kas yra kritika kaip disciplina, kurios istorija pateikiama šioje knygoje? Priminusi tradicinės trejybės – literatūros teorijos, istorijos ir kritikos – tarpusavio ryšį (p. 35), autorė nebesiekia visos jos sutalpinti, kaip anksčiau būdavo įprasta, į vieną įrėminantį terminą – „literatūros mokslas“ ar „literatūrologija“ (pastarasis knygoje beveik nebevartojamas). Ir suprantama kodėl: daugybės kritikos subjektyvumo aspektų, kuriems dėmesinga autorė, o ypač šiuolaikinės *esėjinės* (p. 392), postmoderniosios kritikos reiškinių po pozityvistiniu mokslo sąvokos gaubtu nesutalpinsi. Akivaizdu, kad kritinio rašymo praktikos darosi vis labiau hibridiškos, diskursų ribos yra gerokai pasislinkusios, o viena tos kaitos dalyvių yra pati Daujotytė, tad ir jos knyga ši „humanistinio diskurso universalėjimo“, kritikos eseizacijos procesą įdėmiai analizuoja kaip pagrindinį Nepriklausomybės laikų istorinį pokytį (skyrius „Literatūros kritika dabartyje“, p. 373–395), aišku, klausdama, koku būdu gali išlikti klasikiniai estetinės patirties, vertinimo, kritiko atsakomybės kriterijai. Ir vis dėlto, žvelgiant iš dabartinės situacijos horizonto, kyla problema: *kokių* tekstų istoriją reiktų rašyti kaip kritikos istoriją? Ši sąvoka, atpalaiduota nuo pozityvistinio mokslėškumo hierarchijos, darosi labai imli, aprėpanti ir mokslinės, teorinės metakalbos plėtotę, ir aktyvias jungtis su kitais kultūros, visuomenės diskursais, ir subjektyvius perskaitymo nuotykius, ir antropologinį žvilgsnį, ir veiksmus medijų bei komercijos aplinkoje. Vienas iš provokatyvesnių Daujotytės žingsnių, susijusių su šiais pokyčiais – tai, kad Giedros Radvilavičiūtės ar Vandos Juknaitės tekstai kaip kritinio diskurso bendrėjimo pavyzdžiai knygoje nusipelno daug didesnio dėmesio, negu dažno šiandienos akademinio literatūros kritiko darbai, monografijos. „Ir mokslinė mintis, ir eseistinis svarstymas gali atsidurti vienoje plotmėje, sukelti suvokiančiojo sąmonėje panašų siužetą“ (p. 385). Kanoninė kritikos hierarchija čia susvyruoja labai juntamai.

Vis dėlto, jei pažvelgsime į visą knygoje pateikiamą kritikos retrospektyvą, nesunkiai pastebėsime, kad iki pat šių Nepriklausomybės laikų ji remiasi kaip tik *akademinės* lietuvių kritikos raida. Pagrindiniai proceso taškai, struktūruojantys visą Daujotytės istorinį pasakojimą, yra kanoniški: Julijono Lindės-Dobilo, Balio Sruogos, Vinco Mykolaičio-Putino, Juozo Keliuočio, Kosto Korsako, Jono Lanučio, Vytauto Kubiliaus, Alberto Zalatoriaus, Kęstučio Nastopkos (sąrašą galima tęsti) kritika. Pagrindiniai aptariamai tekstai – studijos, monografijos, didieji

studijiniai straipsniai, o kritikos kaita periodikoje, jos mažieji žanrai, kultūrinio gyvenimo tirštuma ir dinamika, spaudos polemikų kreivės, kanoniškais netapusių, praeityje ištirpusių vertinimų punktyrai pasirodo tik lakoniškais štrichais. Tad nors Daujotytė ne kartą teigia, kad kritiką ji suvokia ir kaip aukštąjį humanistinį „mąstymą apie literatūrą“ (p. 11), ir kaip esamojo laiko diskursą, susitelkusį į dabarties kūrybą, kaip aktualiojo literatūros vertinimo konkretiką (p. 48), matyti, kad pirmoji samprata knygoje gerokai nusveria antrąją. Tai pirmiausia kritikos kaip akademiško, profesionalaus, tęstinio mąstymo apie literatūrą, o ne kaip labai daugialypės ir polilogiškos kultūrinės praktikos istorija. Rodosi, kad apibrėžusi kritiką kaip mąstymo riziką, Daujotytė kaip jos istorikė į didesnę riziką įsitraukia tik paskutiniuose knygų skyriuose. Todėl dabartinė kritikos tekstų hibridizacija, jų žanrinis negrynumas, humanistikos diskurso pliuralumas ir universalėjimas lieka tarsi be savo istorijos, lyg visiškai naujas, postmodernybės nulemtas atotrūkis nuo pagrindinio nuoseklaus pasakojimo apie kritiką kaip aukštosios humanistikos sritį. Bet ar išties gerai palikti šias naujasias kritikos praktikas ir jų keliamas problemas be istorinio matmens? Ar žvilgsnis iš dabartinės situacijos atgalios neturėtų keisti mūsų kritikos istorijos suvokimo, leisti įžvelgti joje tokių sinchroniškai egzistavusių raidos gijų, kurios anksčiau buvo laikomos šalutinėmis, nevedančiomis prie istorinio proceso šerdies, ir tik dabar, pakitus patirčiai, leidžiasi pamatomos? Kitaip tariant, ar dabartinis mūsų mąstymo apie literatūrą horizontas neskatina pasidairyti vieno kito akmens, kuris ankstesniam kritikos kanonui neatrodė reikalingas?

Viena tokių istorinių trajektorijų, kurias gražinti į lietuvių kritikos saviemonę dabar laikyčiau prasminga, yra retorikos ir poetikos tradicija – ikimoderni kritikos priešistorė. Rašydama apie dabarties situaciją ir remdamasi Jürgenu Habermasu, Daujotytė aiškiai kelia problemą: „Šiuolaikiniame humanistiniame diskurse pastebima tendencija logiką keisti retorika“ (p. 385). Tačiau knygoje Vilniaus universiteto XVI–XVIII a. retorikos tradicijoms skirtas tekstas (p. 73–74) – itin lakoniškas; tai vis dar pateikiama kaip nutolusi, didžiajai kritikos raidai neaktuali praeitis. Bet juk iš tiesų dabarties kritika, įsipynusi į medijų ir viešųjų ryšių tinklus, prasmės argumentavimo strategijas keičia retorinio poveikio priemonėmis – tai aišku vien pažvelgus, kaip kritinis diskursas ir kritikai dalyvauja bet kurioje knygų mugėje. Kaip tas priemonės identifikuoti, apibrėžti, kaip vertinti jų efektus, išskiriant pozityviusius ir negatyviusius bruožus, koks turi būti tinkamas taikomosios retorinės strategijos santykis su kūrinio estetinės ver-

tės komunikavimu, su jo sudėtinga semantine duotimi, į kurią tradiciškai telkėsi modernių laikų kritika? Bet juk visa tai problemos, puikiai pažįstamos klasiškai retorikai, jungusiai literatūros ir visų kitų viešųjų diskursų studijas, kurios nuo XVI a. Lietuvoje subrandino ne vieną europinio lygio, universalus akiračio humanistą. Ar tie kriterijai, kuriais remdamasis Žygimantas Liauksminas 1648 m. vadovėlyje rašo apie retorikos, logikos ir grožio, muzikalumo dermę viešojo kalboje, apie retoriaus patoso ir etoso santykį, nebūtų aktualūs šiandien pasimetusiai tarp visų beverčių retorinių simuliacijų kritikai? Ar naujai neatskleistų VU profesorių, iki XIX a. pradžios dėsčiusių retoriką ir lietuvių autoriams, mintys? Ar nepasirodytų, kad postmodernybė – bent šiuo atveju – mus tik grąžina prie modernybės priešistorės problemų, tad nesame atsidūrę šiame laike be kelrodžių? Kritikos istorijai judant ne tik hėgeliškų proceso pakopų, bet ir rato principu, tartum braižant kylančių – grimztančių – ir vėl kylančių idėjų sinusoidę, pajutus netikėtus tos išgaubtos linijos taškų suartėjimus, turbūt grįžtų intymesnio santykio jausmas ir su labai nutolusia – bet tik objektyviu požiūriu – praeitimi.

Knygoje moderniosios kritikos lietuvių kalba priešistorė, įskaitant XIX amžių, apskritai gana trumpa, nuoseklus raidos siužetas imamas pasakoti nuo lietuviškosios periodikos atsiradimo XIX a. pabaigoje, nuo *Aušros*. Daug XX a. pirmosios pusės reiškinių įvardijami kaip pirmieji, į dažną kritikos išstarmę susitelkiama kaip į turinčią pirminio liudijimo statusą. Manychiau, kad tokius pasikartojančius vertinimus lemia ir autorės fenomenologinė istorijos rašymo strategija – pirminių, betarpiškų literatūros patyrimų, pirminių estetinių atverčių lietuviškajai sąmonei paieška. Pavyzdžiui, rašant apie Jono Biliūno kritiką, teigiama: „Grožio lygmuo pirmąkart taip aiškiai išskyla lietuvių literatūros horizonte [...]. Pirmą kartą taip aiškiai pabrėžiami *estetikos supratimai, estetikos pajautimas*“ (p. 94). Neabejojant Biliūno estetikos atverties reikšme, vis dėlto svarbu prisiminti, kad literatūros estetikos klausimas jau funkcionuoja XIX a. pradžios lietuvių klasicistiniuose ir preromantiniuose kritikos tekstuose – pirmiausia Liudviko Rėzos ir Simono Stanevičiaus, kuriems Kristijono Donelaičio kūryba buvo svarbi ir dėl aukštųjų estetikos kriterijų; Sarbievijui ekstatiškas estetinės patirties intensyvumas veriasi dar XVII a.; klausimas istorijai – kaip kalbėti apie šių estetinių patyrimų ryšius, judančias, persikeliančias laiku jungtis? Norėtusi suabejoti teiginiu, kad „S. Čiurlionienė-Kymantaitė yra *pirmoji* lietuvių senųjų dainų interpretatorė, bandanti išlaikyti jų vertinimo estetinį

matmenį (B. Sruogos, D. Saukos vėlesnės pradžios)“. Pilypas Ruigys 1708 m. savo „Meletemoje“ teigia, kad lietuvių dainos priklauso aukštajam odės žanrui ir kad jos yra grožio pajautos, kurį lietuvių kalba paveldėjo iš graikų, liudijimas. Simonas Stanevičius savo dainų vertinimo kriterijų irgi aiškiai nusako kaip esteti-
 tinį: „Didžioji daugybė dainų žemaitiškų nekurios yra gražios ir vertos, idant jų paminklas knygoje užsiliktų“ (*Dainų žemaičių* pratarė, 1829). Kaip čia reikėtų įvardinti gelminį jungiamąjį procesą, lietuviškosios estetiškos sąmonės iškilimus ir panirimus skirtingame laike?

Panaši istorinio *proceso*, tam tikros reikšmės šaknų atskleidimo problema skaitant Daujotytės knygą vis pasijunta. Į kritikos reiškinių esmės išžiūrėta labai įdėmiai, iškeliamos tikslios ir imlios jų formuluotės, tačiau kai kurie iš jų knygoje atrodo kaip savaiminiai blyksniai. Juozo Keliuočio parengtas neokatalikiškasis *Granito* almanachas vertinamas kaip „pirmas ryškus *intezės* siekimas to laiko lietuvių kultūroje“. Tačiau lietuvių kultūros kaip skirtingų pasaulėžiūrinių pradmenų *intezės* idėja jau anksčiau išreikšta – būtent katalikiškajame sparne – Juozo Tumo-Vaižganto ir Julijono Lindės-Dobilo. Kažin, ar tai, kad Kostas Korsakas 1936 m. straipsnyje trumpai išvardijo keletą literatūros kritikos metodų, reikėtų laikyti viena pirmųjų *užuominų* apie literatūros metodologijas (p. 217). Juk Vincas Mykolaitis-Putinas VDU jau dėsto visą literatūros mokslo metodologijos ir teorijos kursą, o Mykolas Biržiška – literatūros istorijos metodiką (galimas dalykas, tuos kursus lankė ir Korsakas); 1929 m. *Pjūvyje* apie metodologijas – formalizmą, imanentinę teoriją – Petras Juodelis rašo jau labai nuodugnai. Atitaisytinai teiginys (p. 131), kad 1913 m. Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės *Iš mūsų literatūros* yra antroji literatūros istorija po Jono Šliūpo *Lietuviškųjų raštų ir raštininkų* (1890). 1906 m. Maironio *Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga* – gal net svarbesnė, pačiai Čiurlionienei artimesnė jos istorijos pirmtakė.

Skyriuje apie 1920–1940 m. laikotarpį aiškiausiai pereinama prie akademinės kritikos istorijos, susitelkiama į kelių didžiųjų kritikos asmenybių darbus kaip į apibrėžiančius šį laikotarpį centrus, tuo tarpu kultūrinės spaudos tirštuma ir „mažesniojo kanono“ autoriai pristatomi daugiau enciklopediškai, trumpomis charakteristikomis. Be abejo, centrų pasirinkimą lemia ir knygos žanras – tai akademinio kurso paskaitos, ne nuosekli istorija, o per paskaitas visko neišdėstys. Kanonas neapeinamas, tačiau jis nėra nekintama duotis. Nemanysčiau, kad verta Juozą Ambrazevičių-Brazaitį, produktyvų neokatalikiškojo sparno kritiką, pirmojo lietuviško literatūros teorijos vadovėlio (1930) ir stambių darbų autorių,

aptariant tarpukarių vis dar laikyti fonine figūra, palikti Juozo Keliuočio šešėlyje, tik vieną kitą kartą paminint jo pavardę (Brazaičio figūra išryškinama tik kalbant apie išeivijos kritiką). Pagrindiniai laikotarpio centrai – Dobilas, Sruoga, Putinas, Keliuotis – be abejo, leidžia knygoje labai giliai ir subtiliai nužymėti klasikinę raidos liniją, susijusią su moderniąja humanistine meno filosofija, fenomenologinės pakraipos imanentine kritika ir stiliaus teorija (autoritetai – Wilhelmas Dilthey'us, Oskaras Walzelis, Karlas Vossleris, Leo Spitzeris, Benedetto Croce), egzistencialistinės minties punktyrais. Galima tik pritarti svarbiam Daujotytės teiginiui, kad, ypač ketvirtajame dešimtmetyje, ši kryptis buvo pozicinė dominantė, kūrė pagrindinį literatūros vertinimo toną, o kiti požūriai jau formavosi kaip jos opozicija (p. 149). Be abejonės, tai pagrindinė tradicija, leidžianti sujungti tarpukario procesus ir nuo šeštojo dešimtmečio pabaigos prasidedantį laipsnišką kritikos laisvėjimą Lietuvoje. Ir vis dėlto norisi klausti: jeigu kiek nuoseklesnis dėmesys būtų skiriamas ir kitoms mūsų tradicijos gijoms, jų tęstiniam formavimuisi nuo tarpukario (nors ir labiau fragmentiškam), ar netaptų idėjų istorijos vaizdas išgaubtesnis, trajektorijos – lankstesnės? Juk tarpukariu ir imanentinės-fenomenologinės pakraipos kritikų darbuose pastebimas sintetiškumo ieškojimas. Kaip neabejotinai svarbios buvo reflektuojamos dar dvi teorinės kryptys: kultūrinė-istorinė mokykla su jos sociologiniu požūriu bei formalizmas. Prisiminkime be galo įdėmų, iš dalies – reabilituojantį Dobilo žvilgsnį į Hippolyte'ą Taine'ą, Vaičiulaičio dėmesį socialinės tikrovės problemai jo studijoje *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936), Pjūvio susidomėjimą rusų formalizmu, jo pėdsakus Ambrazevičiaus-Brazaičio *Literatūros teorijoje*.

Apie lietuviškosios sociokritikos tradiciją knygoje prabylama nuo Kosto Korsako (p. 212), dėl to ją išsyk tenka susieti su marksistinės ideologijos, politinio intereso ir pasaulėžiūrinio ribotumo problema. Taip istoriniame Daujotytės pasakojime susikuria opozicija tarp sociokritikos, kuriai nuolat gresia „pavojus patekti į kurios nors ideologijos [...] pinkles“ (p. 212), ir egzistencinės-fenomenologinės tradicijos, saugančios kūrinio imanentiškumą ir subjektyvųjį suvokimą (p. 211). Bet ar fenomenologijai niekad negresia konservatyviosios ideologijos trauka ir ar lietuvių sociokritikos tradicijoje nebuvo – dar anksčiau už Korsaką – keliami kūrinio ir subjekto savitumo svarba? Manau, jeigu lietuvių sociokritikos ištakų ieškotume dar XX a. pradžioje, kultūrinio liberalo Mykolo Biržiškos straipsniuose (ir tai būtų istoriškai teisinga, nors Biržiška knygoje neminimas), jei susietume ją su didelę įtaką VDU turėjusia kultūrinė-istorine

mokykla ir jos originaliausiais darbais (pavyzdžiui, Vlodo Dubo 1929 m. nuostata rašyti idėjų, kultūrinės sąmonės istoriją), tai su marksistinio determinizmo principais galėtume sieti tik vieną lietuvių sociokritikos tradicijos dalį. Kiti šios tradicijos pradai, susiję su vakarietiškąja sociokritika, buvo užgniaužti sovietmečiu. Štai 1932 m. pats Kostas Korsakas *Straipsniuose apie literatūrą* (p. 122–129) kalbėjo apie asmenybę kaip didžiulės svarbos faktorių literatūros istorijoje, pabrėžė, kad socialinio determinizmo dėsnių taikymas literatūrai turi ribas, kūrybos socialumo ir imanentiškumo santykį suvokė kaip problemą, citavo Walzelį. Tačiau tokios pastraipos iš jo kritikos straipsnių 1982 m. leidimo, be abejo, buvo *iškupiūruotos*.

Didelė Daujotytės knygos vertė – skyriai apie 1940–1990 m. literatūros kritiką, įskaitant išeivijos. Kritikų ir kritikų pasaulėžiūriniai portretai išsamūs, su įžvalgiais ir subtiliais akcentais, atveriančiais kartu ir laikyseną, ir kūrybos stilių. Iš tų akcentų neretai jaučiasi ir autorės patirtis, kaip iš įdomių platesnio konteksto linijų – ir jos pačios dalyvavimas. Labai įvairialypis vaizdas, ir kai kurie jo taškai, žymintys vidinį kritikos ritmą, sovietmečiu maskuojamą už ideologijos fasadų, tegali būti nurodyti tą ritmą gerai pažinusio žmogaus. Kuriamas produktyvus diskusinis santykis su Elenos Baliutytės studija *Laiko įkaitė ir partnerė* (2002) – kaip su labiau sociologizuotu požiūriu, pabrėžiant savo didesnę dėmesį imanentiniams kritikos aspektams, asmenybinėms pozicijoms. Aptariant oficiozinę sovietmečio kritiką, ypač atskiras personalijas, laikomasi nuostatos ne teisti, o rašyti neutraliu tonu (tiesa, kai kur dėl to kyla rizika, kad atvirai ideologijai tarnavę tekstai, pvz., Juozo Stepšio, bus legitimuoti šiuolaikinių studentų sąmonėje). Vis dėlto tai, kaip jau minėta, yra akademinės kritikos retrospektyva. Sakykime, kalbant apie išeiviją – tai Algirdo Juliaus Greimo, Vytauto Kavolio, Rimvydo Šilbajorio, akademinės feministinės kritikos darbų istorija. Iš kritikų, kurie atstovautų ne tiek akademinėi, kiek „aktualiosios konkretikos“ sferai, iškeliamas fenomenologinių nuostatų Alfonsas Nyka-Niliūnas, tačiau tokie aštriažodžiai aktualiosios kritikos autoriai kaip Liūtas Mockūnas ar Vytautas A. Jonynas, galintys būti neblogais skoningo provokatyvumo mokytojais šiandienams „provokatoriams“, vos paminimi. Dėl tokios pasakojimo krypties kritikos dalyvavimas platesnėse kultūros aktualijose, jos santykis su spauda ir knygų rinka, taip pat populiariosios literatūros kritikos problema lieka iš esmės neaprašyta XX a. antrosios pusės dimensija (ypač tai jaučiasi skyriuje apie išeiviją – ar jos kritikų santykis su populiariąja lietuvių literatūra negalėtų

teikti svarbių orientyrų dabarčiai?), o ši dimensija suaktualinama tik prabilus apie Nepriklausomybės laikus.

Pabaigoje atliekant kritiko prievolę norisi išreikšti priekaištą Vilniaus universiteto leidyklai, kuri šią svarbią knygą spaudai parengė aplaidžiai (nors nurodoma, kad knyga turėjo net tris korektoras). Apmaudžios korektūros klaidos, vienos sistemos nesilaikymas pateikiant paantraštes ir paryškinimus, trūkstamos išnašos po citatų, o ypač – užsienietišκών asmenvardžių pateikimas tai originalo rašyba, tai lietuvinant, tai išvis hibridiškai (vienur W. Dilthey'us, kitur V. Dilthey'us, dar kitur – V. Diltėjus) daro šiai leidyklai negarbę.

Viktorijos Daujotytės akademinės paskaitos atveria kelią parašyti išsamią šiuolaikinę lietuvių kritikos istoriją. Jų istorinis pasakojimas – tai savita perspektyva, kuri labiausiai remiasi mūsų klasikine kritikos tradicija, tačiau kitų galimų perspektyvų neuždaro ir neatmeta. Knyga perteikia ligšiolinį kritikos istorijos naratyvą ir atvirai kelia klausimą – kaip rašyti toliau? Kukliame baigiamajame skyriuje *Pro domo sua* autorė rašo:

Skaitydama (ir išleisdama į viešumą) paskaitas apie lietuvių literatūros kritiką [...] neišvengiamai tekste dalyvauju ir kaip kritikė, įsirašau sprendimais, vertinimais, klydimais, pagaliau ir pasirinkimais, figūrų iškėlimais ir nutolinimais. Kitas kalbėjimas apie lietuvių literatūros kritiką – labiau iš nuotolio – jos reikšmių korpusą galbūt sutelktų kitaip, keistūsi akcentai, užsipildytų spragos (ypač kitakalbės kritikos). [...] Bet kad galėtume pasirinkti, turime rasti iš ko rinktis. (p. 421)

Rinktis yra iš ko: autorė ir jos karta sukūrė labai reikšmingą mūsų kritikos istorijos dalį. Kaip ir turi būti – paskaitos parengia ją tęsti.